

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ФАНЛАР АКАДЕМИЯСИ
АЛИШЕР НАВОИЙ НОМИДАГИ
АДАБИЁТ ИНСТИТУТИ

ГҲРҲҒЛИ ДОСТОНЛАРИ

РАЙҲОН АРАБ

ТОШКЕНТ

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ФАНЛАР АКАДЕМИЯСИНИНГ
«ФАН» НАШРИЯТИ

Ушбу жилдаги дostonларда мард Гўрўглининг дастлабки қаҳрамонликлари — Райҳон арабнинг қизини, Юнус ва Мисқол париларни Чамбилга олиб келиши тасвирланади. Ранг-баранг ва қизиқ воқеалар тасвири орқали мардлик, жасурлик, бир сўзлилик, Ватанга садоқат улуғланади, ор-номус учун кураш куйланади.

Китоб кенг ўқувчилар оммасига мўлжалланган.

Айтувчи Раҳматулла Юсуф ўгли
Нашрга тайёрловчилар: Тўра Мирзаев
ва Зубайда Хусанова

ДАСТАНЫ ГУРОГЛЫ

Райхан араб
Юнус и Мисқал пери

На узбекском языке

Ташкент, «Фан»

*Ўзбекистон Республикаси Фанлар академияси
Алишер Навоий номидаги Адабиёт институти
илмий кенгаши томонидан нашрга тасдиқланган.*

Муҳаррир Ю. Парпиева
Мусаввир А. Баҳромов
Техмуҳаррир Р. Лушникова
Мусаҳҳиҳ М. Саидова

ИБ № 6305

Теринга берилди 9.12.93. Босишга рухсат этилди 24.03.94.
Қоғози бичими 70×90^{1/32}. Юқори босма. Адабий гарнитура.
Босмахона қоғози. Хисоб нашриёти 3.1. Шартли босма т. 3.07.
50000 нусха. 24 буюртма. Келишилган нархда.

ЎзР «Фан» нашриёти, 700047, Тошкент, Гоголь кўчаси, 70.
ЎзР ФА «Фан» нашриётининг босмахонаси: 700170, Тошкент,
Х. Абдуллаев проспекти, 79.

Р 47026201/5—994
М 355 (04)—94 рез.94

© Ўзбекистон Республикаси
ФАнинг «Фан» нашриёти,
1994 й.

ISBN 5—648—01996—3

РАЙҲОН АРАБ

— Эй, чўпон, сенга ҳам раҳмат, хўжайинингга ҳам, боққан қўйларингдан, ўйлаган ўйларингдан сенинг, деган экан. Шуйтиб, Гўрўглибекнинг авжи келиб, ҳар куни закот ҳисобидан, деб Аҳмад сардорнинг қўйидан келтириб, қирқ йигит нашанинг устидан қовурдоқ, яхна, деб аввал-аввал бир қўйдан, кейинроқ ҳар куни уч қўйдан еб, бир юз эллик қўйни ебди. Энди Аҳмад сардор закотдан қутилди. «Энди хирож тўлаш керак»,— деб яна тўртта қўйни Соллибой дегани «жавобини Гўрўглибек беради»,—деб ҳайдаб кетди. Чўпон кечқурун Аҳмад сардорнинг олдига борди:— Гўрўгли қўйингни камайтди. Бундай еса, қиши билан қўйингдан қолмас, ҳалидан бир юз эллик тўрт қўй камайибди. Хўжайин, агар олдини олмасанг, худонинг куни кўп, молингдан битта қолмайди,— деди. Аҳмад сардор ҳам шу тўғрида ҳар хил ўйларни ўйлаб юрар эди. «Мол аччиғи — жон аччиғи». Аҳмад сардор бирдан қизиб, Чортоқли Чамбилга қараб жўнаб қолди. Отига қамчици босиб уриб, Чортоқли Чамбилга кириб борди. Гўрўглибекнинг меҳмонхонасини сўраб отидан тушиб, ўзи отини якка миҳга боғлаб, ичкарига аччиқ билан кириб борди. Гўрўглибек йигитлари билан гўштдан кейин урганжининг қовунидан еб ўтириб, қўйларнинг сўраб отидан тушиб, қўйдан кириб, ҳаммининг кайиғи кириб, оғзидан ошириб осмондан туширилади. Шунда Гўрўглибекка қараб, бир сўз деди.

Гүрүғли, ҳаддингдан тоза кетибсан,
Ўзингни Хунхорга талаб этибсан,
Ўз бошингча қандай йўриқ тутибсан,
Зўр бўлсанг, зўрингни кўрсат, Гүрүғли.

Туюқсиз тоғларда ҳаддан ошибсан,
Ўзлигингни билмай туриб тошибсан,
Одам тўплаб эгри йўлга тушибсан,
Зўр бўлсанг, зўрингни кўрсат, Гүрүғли.

Ҳеч била билмадим сенинг ишингни,
Пайғамбар йўрасини кўрган тушингни,
Тўплабсан Чамбилга тенггу тўшингни,
Зўр бўлсанг, зўрингни кўрсат, Гүрүғли.

Ботир бўлган йигит шундай бўлами,
Ўз тоғасин молин тортиб олами,
Ҳеч бир бек сенингдай зулм қилами,
Зўр бўлсанг, зўрингни кўрсат, Гүрүғли.

Кўнглим илимайди сендай ботирга,
Заррача боқмайсан юзу хотирга,
Мултони ботир чопар чодирга,
Зўр бўлсанг, зўрингни кўрсат, Гүрүғли.

Зўр бўлган йигит сендай бўлами,
Буйтивингда¹ тоғангда мол қолами,
Ё бўлмаса ҳали ақлинг чалами,
Зўр бўлсанг, зўрингни кўрсат, Гүрүғли.

Ёшлигингдан сени жондай асрадим,
Кўнглинг қолдирмадим, ҳолинг сўрадим,
Ёмон, қаттиқ кунларингда ярадим.
Зўр бўлсанг, зўрлигинг кўрсат, Гүрүғли.

¹ Бундай қилишингда.

Сен улғайиб туриб менга боқмадинг,
Юрагимда қаҳр ўтин ёқмовдинг,
Ўйлаб юрган ваъдамданам чиқмадинг,
Зўр бўлсанг, зўрлигинг кўрсат, Гўрўғли.

Тоғангга неча бир ситам ўтганди,
Арабнинг қилмиши жуда ботганди.
Холжувон янгангни олиб кетганди,
Зўр бўлсанг, зўрлигинг кўрсат, Гўрўғли.

Ботир бўлсанг, намоёиш эт кучингни,
Арабдан ол оринг билан ўчингни,
Райҳон олиб қочган эди чечангни,
Зўр бўлсанг, зўрлигинг кўрсат, Гўрўғли.

Ундан кейин ғайратингни биламан,
Арабдан ўч олсанг қойил қоламан,
Шунда сени хон деб қабул қиламан,
Зўр бўлсанг, зўрлигинг кўрсат, Гўрўғли.

Аҳмад сардор Гўрўғлибекнинг дастурхони-
га ҳам ўтирмай, бошқа ҳеч нима демай, меҳ-
монхонадан чиқиб, отига миниб, Ёвмитга қа-
раб, отига қамчини босиб, ўчини отидан ол-
гандай бўлиб, чангитиб ҳайдаб кетди. Бу ёқда
меҳмонхонада Гўрўғлибек, Холдорбек ва қирқ
йигитларнинг нашасига сув кетиб, бари бир-
дай индамай қолди. Туриб-туриб Аҳмад сар-
дор тоғасининг сўзлари Гўрўғлибекка ботди,
ўзи ҳам: «энди отим от бўлди. Райҳон араб-
га бориб, Холжувон янгамни қайтариб олиб
келадиган вақтим келди-ёв», — деб юрар эди.
Гўрўғлибекнинг ўйлаб юрган ўйларига Аҳмад
сардор тоғасининг бу аччиқ сўзлари қўшимча
силтов бўлди. — Қани, тоғам бир фотиҳа бер-
са, Райҳон арабдан орини олиб берсам, — деб

ён-ёғига чирпинаётир. Шунда Холдорбек:—
Аҳмад сардор тоғанг алла қачон кетиб, ҳозир
Ёвмитга етган,— деб бир неча жойдан тимсол
келтириб, шу сўзни айтди:

Қув тоғанг кўп шумликларни ўйлади,
Ор олмоқни ораликка тайлади,
Ундан кейин биламан, деб ўзингни,
Шу мазмунда сени илсиз бойлади.

Арабга бормасак, энди бўлмайди,
Йўқса бизни тоғанг қабул қилмайди,
Шу гапни ўртага ёмон ташлади,
Закот ҳам бермайди, ўзи келмайди.

Қувлик билан кўп шумликни қилганди,
Хунхорни бир енгилмас, деб билганди.
Бир томондан ихлос, бир ёқдан қўрқиб,
Шуйтиб сени синамоқчи бўлганди.

Қирқ йигитга буюр, бари чоқ бўлсин,
Саф тузасин, бирдай текис тах бўлсин,
Арабдан ўч олиб бунда келган сўнг,
Тоғангдаги ишончсизлик йўқ бўлсин.

Йўл бошла, ор учун йўлга тушайик,
Неча дарбанд белларидан ошайик,
Арабдан ўч олиб бунда келган сўнг,
Холжувонни бек тоғанга қўшайик.

Неча бир дарёю тоғлардан оша,
Хунхордан ўтамиз нарман увлаша,
Буюр, бек Гўрўғли, йўлга чиқайик,
Қўрмаган элларни айлаб томоша.

Юриб-юриб арабига етамиз,
Арабини тутиб банди етамиз,
Тоғанг ҳозир етиб борди Ёвмитга.
Тоғангдан фотиҳа олиб нетамиз.

Кулоқ солгин Холдорбекнинг сўзига,
Тоғ кўринмас бир кесакча кўзига,
Эринсанг, Чамбилда тургин дам олиб,
Қирқ йигитни қўш дўстингининг ўзига.

Шунда Гўрўглибек Холдорбекка қараб:—
Ховлиқма, ҳали бу ўйлаган ўйларинг бўлмай-
ди,— деб бир неча жойдан тимсол келтириб,
бир сўз деди:

Холдор дўстим, бу ўйларинг бўлмайди,
Ўйларингнинг ҳаргиз эби келмайди,
Араб ҳам биздайин мўмин-мусулмон,
Ҳеч мўмин мўминга ҳарба қилмайди.

Фақат ундан бориб қасос оламан,
Янгамни қайтариб олиб келаман,
Бундай жойга қирқ йигитлар на даркор,
Бу сафарга бир ўзим ҳам бўламан.

Райҳон араб ёлғиз келиб кетгандир,
Ёлғиз келиб мақсудига етгандир,
Ешлигимда қуваладим, етмадим,
Шунда менга зўр алами ўтгандир.

Мен ҳам ёлғиз шу арабни кўраман,
Кўзига кўриниб жавлон ураман,
Чилтон боққан Гиркўкимни, Холдоржон,
Омон бўлсам, қайтиб сизни кўраман.

Гўрўгли йигирма ёшга тўлгандир,
Говсул-Ғиёс менга ханжар бергандир,
Қелганимча сизлар бўлинг Чамбилда,
Бегингиз арабга талаб қилгандир.

Гўрўглибек:— Мен келганча, сизлар Чам-
билда бўлинглар, кайфларингни қилинглар.

Лекин ҳеч кимга зулм қилманглар. Режадан ташқари бировнинг молини тортиб олманглар,— деб йигитларга қараб, Ғиркўк отини сўраб, бир сўз деди:

Мен келганча, Чамбилбелда бўлинглар,
Ғамгин бўлмай, шодланинглар, кулинглар,
Тоғам келиб, агар қаттиқ сўзласа,
Раъйини қайтармай, шодмон қилинглар.

Анчайин гапларга хафа бўлманглар,
Кўп яшанглар, кўп йилгача ўлманглар,
Мен келганча насиҳатим, Холдоржон,
Ҳеч кимсага зулму ситам қилманглар.

Гулхан ёқиб, майхонада май ичинг,
Қизил май кайфида оламдан кечинг,
Аҳмад сардор тоғам келса индаманг,
Бегингиз қани, деб урса ҳам пичинг,

Майдон-майдон Ғиркўкимни еламан,
Омон бўлсам, тезда қайтиб келаман,
Арабнинг юртига кетмак бўламан,
Ғиротимни энди талаб қиламан.

Душман тоб беролмас ботир дастига,
Жўнайман Чамбилдан Райҳон қасдига,
Ғиркўкимни талаб қилдим, қирқ йигит,
Ҳозир айланг шоҳсупанинг остига.

Гўрўғли дарёдай тўлиб оқади,
Ғиркўкимга узоқ сафар ёқади,
Сиз қолинг, мен кетай ғайри юртига,
Бахтим ёр бўлади, менга боқади.

Гўрўғлибекнинг бу сўзини эшитиб, дарров қирқ йигитнинг биттаси Ғиркўкни абзаллаб,

майхонанинг олдидаги шоҳсупанинг остига ҳозир қилди. Гўрўғлибек ханжарини тақиб, қирқ йигитга боқиб, Фиркўк отга миниб, кўнгли тиниб, арабнинг юртини талаб айлаб, жўнаб бораётир. Холдорбек қирқ йигит билан Гўрўғлибекни кузатиб қўймоқ учун бари бирдай, очилган гулдай бўлиб, ўз отларига мишиб олиб, добилни туйиб, бари от қўйиб, уч тошлик ерга Гўрўғлибек билан бирга кетишибди. Ундан кейин бари Гўрўғлибек билан хўшлашиб, Чамбилга қайтдилар.

Ана энди Гўрўғлибек араб юрти қайдасан, деб Фиркўкка қамчини босиб, шу ҳайдаганича ҳайдаб, Ҳазар денгизига дуч келиб қолди. Шундай вақтларда жонимга ора кирмасанг, қачон ора кирасан,— деб бир сўз деди:

Жоним Фирот, молим Фирот,
Ёмон кунда ёв-яроғим,
Баъзи жойда бўл пирогим,
Тубсиз денгиз қирғоғи йўқ,
Поёнсиз сув сўлим-соғим.

Жоним Фирот, молим Фирот,
Раҳбар бўлиб қўлим тутгин,
Оёқларинг жуфтлаб отгин,
Қароматинг зоҳир этгин,
Бу денгиздан олиб ўтгин.

Жоним Фирот, молим Фирот,
Ҳиммат қўрини байладим,
Сенга ялиндим, сўйладим,
Қароматинг зоҳир этгин,
Райҳонга талаб айладим.

Жоним Фирот, молим Фирот,
Райҳондан олай ўчимни,

Унга кўрсатай кучимни,
Чир атрофим поёнсиз сув.
Қисқа қилма қулочимни.

Жоним Фирот, молим Фирот,
Гўрўғлибек бунда ҳайрон,
Поёни йўқ баҳр, уммон,
Қароматинг зоҳир айла,
Ўтказ мени нарги томон,
Жоним Фирот, молим Фирот.

Гўрўғлибек сўзини тамом қилгандан кейин Фиркўк бир пишқириб, ҳалқуми фариллаб, ерни тирнаб-тирнаб, денгиз юзидан қирқ газ юқори кўтарилиб, вариллаб учибди. Бир соатда денгизнинг нарги ёғига учиб ўтиб бориб, ерга қўниб, яна нар ёққа қараб кета берди. Гўрўғлибек Фиркўк отининг бундай кароматини кўриб, димоғи чоғ бўлиб, арабнинг юртини кўрган-билгандан сўраб, даракма-дарак арабнинг юртига етиб бориб, Райҳон араб манзилини сўради. Билганлар:— Шу яқинда бир тоғ бор. Тоғнинг фалон дарасида Райҳон арабнинг манзили. Подшо ўзи ўтарчи одам. Шуйтиб у шаҳарда турмай, доим тоғни манзил қилишни яхши кўради,— дедилар. Гўрўғлибек тоғни сўраб топиб, белгиланган дарага етиб борса ҳеч қишлоқ йўқ. Бир кичкина йўлча билан Гўрўғлибек бора берди. Шундай бир буримдан бориб қолиб, Холжувон янгасининг сув олаётганини кўриб қолиб, дарров олдига бориб, янгаси билан кўришибди.— Энди, янга, Чамбилга кетамиз,— деб Гўрўғлибек янгасига қараб, бир сўз деди:

Душманлар дунёда даврон сурмасин,
Тез бўл, янга, Чамбилбелга кетамиз.

Келганимни Райҳон араб кўрмасин,
Тез бўл, янга, Чамбилбелга кетамиз.

Сени излаб келдим туркман элидан,
Холиснинг муроди чиқар йўлидан,
Олиб кетай Райҳон араб қўлидан,
Тез бўл, янга, Чамбилбелга кетамиз.

Душман юрар мард йигитнинг қасдинда,
Эзилма, янчилма араб остинда.
Токайгача банд бўласан дастинда,
Тез бўл, янга, Чамбилбелга кетамиз.

Арабнинг тоғлари яйлов жой экан,
Ҳар ёққа буралган адир, сой экан,
Утарчилар қўй, йилқига бой экан,
Бой бўлса, ўзига бўлсин, янгажон,
Сендайчангги бандиларга вой экан.
Тез бўл, янга, Чамбилбелга кетамиз.

Элингдан айрилиб бўлдинг бегона,
Туркманнинг кўпи эди сенга дугона,
Боз кўришса, бари бўлар парвона,
Тез бўл, янга, Чамбилбелга кетамиз.

Чамбилни қурдирдим Хўжатовидан,
Халос айлай сени одамовидан,
Райҳон тугул, қўрқмам жину девидан,
Тез бўл, янга, Чамбилбелга кетамиз.

Банди бўлган эдинг Райҳон қўлига,
Чаққон мин, янгажон, Фирқўк белига,
Чўри бўлма энди араб элига,
Тез бўл, янга, Чамбилбелга кетамиз.

Гўрўғли бир сени излаб келади,
Душманидан бугун лотин олади,
'24

Ўзингни арабдан халос қилади,
Тез бўл, янга, Чамбилбелга кетамиз.

Холжувоной Гўрўглибекдан бу сўзни эшитиб, Гўрўглибекнинг отини ва ўзини имтиҳон қилмоқчи бўлиб, бир неча жойдан тимсол келтириб, Гўрўглибекка қараб, биқинига қўлини тираб, бир сўз деди;

Арабнинг отидир чақмоқдай илдам,
Жуйрук деса бўлар балки унданам,
Қочса, қутулолмас ҳатто Буроқ¹ ҳам,
Мард Гўрўгли, қандай олиб кетасан?

Арабнинг жонидан иссиқ ўтмайми,
Орқангдан шовуллаб қувиб етмайми,
Уч-тўрт қирдан ошмай сени тутмайми,
Мард Гўрўгли, қандай олиб кетасан?

Ҳар замон ошиқиб қистов этасан,
Мени олиб элга қайтиб етасан,
Ўзингни Рустами Достон тутасан,
Мард Гўрўгли, қандай олиб кетасан?

Қамчи боссанг отнинг чоқни олами,
Ё бўлмаса ора йўлда қолами.
Бўл, дейсан, ҳали ҳам эсинг чалами,
Мард Гўрўгли, қандай олиб кетасан?

Райҳон араб оти тоғлардан ошар,
Йўлни писанд этмай орқангдан тушар,
Қанча узоқлашсанг, етиб илгашар.
Мард Гўрўгли, қандай олиб кетасан?
Арабнинг подшоси гаюр, кўп ёмон,

¹ Буроқ — ривоятларга кўра, Муҳаммад пайғамбар меърож кечаси кўкка миинб чиққан учар от.

Кўзи тушса, тутар сени ногоҳон,
Мард Гўрўғли, қандай олиб кетасан?

Бу сўзни Гўрўғлибек Холжувон янгасидан
эшитиб, янгасига дилдорлик бериб, ўз ҳолини
баён қилиб, янгасига қараб, узангига оёғини
тираб, мўйловини бураб, бир сўз деди:

Ҳазил билма отим билан ўзимни,
Душманлар босолмас ҳаргиз изимни,
Чилтонлар силаган юзу кўзимни,
Говсул-Ғиёс ханжар берган ботирман.

Даҳ десам, дарёдан учиб ўтарман,
Ўзингни Ёвмитга олиб етарман,
Сени деб Туркмандан келаётирман,
Говсул-Ғиёс илҳом берган ботирман.

Отимда Фиркўким қирқ газлаб учар,
Кўндаланг келганда, оловдан кечар,
Тоғдан тоққа сакраб эр Хизир кўчар,
Эр Хизирман кураш тушган ботирман.

Орият йўлида жоним қийнайман,
Қабо фалак гардишинда ўйнайман.
Қаҳримдан муз пуркаб, булут чайнайман,
Булут чайнаб, муз пуркаган ботирман.

Писанд эмас сардор тоғам тарафи,
Йўлайолмас олдимга Райҳон ароби.
Фиркўким олдида отидир ёби.
Мардонлардан дуо олган ботирман,

Дам бу дамдир, ўзга дамни дам дема,
Арабнинг отидан отим кам дема,
Бир чопсак етамиз Така-Ёвмитга,

Ора йўлда қоламиз деб гам ема,
Янга, ишон, назар топган ботирман.

Арабинг қувса ҳам қувиб етолмас,
Қувганда ҳам Фиркўкимни тутолмас,
Қирқ газ баланд учиб кечсак Ҳазардан,
Райҳон анда лол бўп қолиб ўтолмас.

Гўрўғли гуриллаб кучга тўлгандир,
Арабни бир бобласам деб келгандир,
Тез чоқ бўл, кетамиз, қўрқма, Холжувон,
Шунча юрдинг, қайтар вақтинг бўлгандир.

Бу сўзни Холжувоной Гўрўғлидан эшитиб,
Гўрўғлибекнинг ўзига ва Фиркўк отига ишонч
ҳосил қилибди. Лекин Гўрўғлибекнинг ҳам шу
вақти кучи, қуввати тўлишган, Хизир билан
олишган, Фиркўки назаркарда тулпор бўлса
ҳам, арабнинг оти ҳаддили тулпор, тоза си-
намали от. Гўрўғлибек ҳеч шашти қайтмаган
бола. Агар ҳозир Гўрўғлибекка: «Сен тажриба
кўрмаган, анқов боласан. Бу араб кўп пурдон-
бачча, оти ҳам неча марталар синовдан ўтган,
эҳтиёт яхши дейман», — деса, Гўрўғлибекнинг,
биринчидан, шашти қайтади. Иккинчидан, ўз
уруғдошига душманини кўтариб кўрсатган бў-
лади. Ахир кўп ўйлаб, шу нарсаларни кўнгли-
дан кечириб, Гўрўғлибекка қараб, бир неча
жойдан тимсол келтириб, Холжувоной бир сўз
деди:

Мени деб келгансан араб элига,
Сўзимга қулоқ сол, шошма, Гўрўғли,
Ниятман мингансан отинг белига,
Сўзимга қулоқ сол, шошма, Гўрўғли.

Йилларнинг кетидан йиллар ўтгандир,
Кексариб кўргимнинг¹ гали кетгандир,
Араб шунча йилдан бери тутгандир,
Зўрлик қилиб мени олиб ётгандир,
Сўзимга қулоқ сол, шошма, Гўрўғли,
Ёшим энди ўттиз бешга етгандир.

Олиб борсанг, менга туркман кулмасми,
Унда янганг маломатга қолмасми,
Сўзимга қулоқ сол, шошма, Гўрўғли,
Энди олиб кетишинг уят бўлмасми?

Гўч йигитсан, кучларингни куч демас,
Рустамча бўлсанг-да, сени гўч демас,
Сўзимга қулоқ сол, шошма, Гўрўғли,
Араб бу ўчингни ҳаргиз ўч демас.

Аҳмоқ деб ишингга араб қувонар,
Душманларинг кулиб, дўстинг ўртанар,
Сўзимга қулоқ сол, шошма, Гўрўғли,
Туркманинг номига қўйма қўша ор.

Тоғларда бўтакўз гулгун лолади,
Ёш ўғлонсан, ҳали фикринг чалади,
Сўзимга қулоқ сол, шошма, Гўрўғли,
Ўрнимга қизини олсанг, бўлади.

Оқ юзида бир нуқтача хати бор,
Ошиқларга боқилишининг ўти бор,
Зайдин араб деган исми, оти бор.
Сўзимга қулоқ сол, шошма, Гўрўғли,
Ярашар шу бўлса сендайларга ёр.

Қулоққа ёқимли майин сўзлари;
Юракка жаз урар сайёд кўзлари,

¹ Кўринишим, кўркамлигим.

Бамисоли қизил олма юзлари,
Сўзимга қулоқ сол, шошма, Гўрўғли.

На қилурсан кулги қилиб бизларди,
Шу қизни олиб кетсанг қулай бўлади,
Шунда Райҳон араб тирик ўлади,
Сўзимга қулоқ сол, шошма, Гўрўғли,
Холжувоний дуонгни қип қолади.

Гўрўғлибек Холжувон янгасининг бу сўзларини тинглаб, ўйласа, янгасининг сўзлари маъқул.— Бўлмаса, янга, Зайдин арабни кўрсат, Райҳон арабнинг қизини олиб кета қолайин,— деди. Шунда Холжувоний Гўрўғлибекка:— Сен бугун бориб, тоғнинг бир камарида пусиниб ёт. Эртага кир юваман, деб Зайдин арабни алдаб, шу булоқ бошига олиб чиқаман. Мен Зайдин арабни кирга олиб чиққанимни сен тутундан бил. Мен буриқситиб қўйиб, тутун чиқарган жойга кела бер. Ҳозирча бор. Лекин жуда эҳтиёт бўл,— деб уқтириб, Гўрўғлибекни жўнатиб юборди. Ана шуйтиб, Гўрўғлибек Зайдин арабни олиб қочмоқни қасд қилиб қайтиб кетиб, бир камарга бориб, Ғиркўк отидан тушиб, отини хашакка қўйибди. Ўзи қачон Холжувон янгам тутун чиқаради, деб анғиб ёта берсин. Энди гапни Холжувонийдан эшитинг.

Холжувоний Гўрўғлибекни жўнатиб бориб, неча бир айёрлик, мастонликларни ўйлаб, ширин, мулойим сўйлаб, Райҳон арабнинг олди-га бориб, қошини қоқиб солиб, ўзини ҳар наъмага олиб, буралиб, судралиб, жўртагадан Райҳон арабнинг олдидан ўта ётиб, қошининг биттасини арабга қарата отиб, бир мункиб, лозимининг болағидан босиб, суришиб кетди. Холжувонийнинг Райҳон арабнинг қў-

лига келганига беш йил бўлиб, шу беш йил ичида Райҳон араб билан бир марта ҳам кўнглини очиб суҳбат қилмаган эди. Фақат зўрлик, зумлик билан ночордан Райҳон арабга хотин бўлиб юрар эди. Ўлгудай хотинбоз Райҳон араб, занғар шу Холжувонхон билан бир кўнгил очиб, муҳаббатлашиб суҳбат қилсам, деб интиқ бўлиб юрар эди. Райҳон араб Холжувонойнинг бугунги ҳаракатини кўриб: «Энди бу туркман юртидан умидини узиб, менга кўнгил қўяй дебди-ёв»,— деб Холжувонойга қараб, кўнгли очилиб, бир сўз деди:

Сира қия боқмас эдинг, Холжувон,
Айт-чи, гул қобоғинг қайдан очилди,
Карашмалар жойида-ку, бўйидан,
Юраклар тугуни қайдан очилди?

Ё туркмандан эшитдингми бир хабар,
Аҳмад сардор эринг ўлибми магар,
Сўзла қоматингдан сарву санобар,
Қошларинг камондир, кипригинг ханжар,
Юзларинг жаннатдир, лабларинг шакар,

Айт-чи, гул жамолинг қайдан очилди?
Нозланиб гоҳи ўздан кетасан,
Бураласан, мени мафтун этасан,
Қошингни қиёдан чоқлаб отасан,
Айт-чи, гул ёноғинг қайдан очилди?

Ноз ила шул кетди мэхмонинг,
Оқиб босди қўнгли булай қурбонинг,
Ишқур зўрликга кўнса Райҳонинг,
Айт-чи, гул ёноғинг қайдан очилди?

Райҳон арабнинг ўлгудай хотинбозлигини
билиб, ноган Холжувон Райҳон арабга:—

Жуда усти-бошингиз кирлаб кетибди. Эртага бир кир ювсак дебмиз,— деди. Райҳон араб:— Бурунгилар «Хотин суҳбат талаб бўлса, кир ювар эмиш»,— деган. Холжувонхон, сен ҳам туркмандан умид узиб, бизга талабгор бўлдингми? А-ҳа, ҳим-ҳим,— дейберди. Холжувоной Райҳон арабнинг гижинглай берганидан кейин минг бир айёрлик, мастонлигини ўқиб:— Туркман келса, шу беш йилдан бери излаб келар эди. Энди туркманнинг бу ерларга ёндаша олмаслигига кўзим етиб, сизга тоза кўнгил бергим келаяпти. Энди шу кечасига сабр қилсангиз, эрта оқшом тоза кийимлар кийиб, икковимиз базму суҳбат қилсак,— дейберди. Бурунгилар қишки мавсумда кирлаган кийимларини ечиб, тўплаб қўя берар эди. Кир кийимлар кўп бўлиб кетганидан кейин қишнинг ярми ўтиб, қантар оққандан кейин аёллар булоққа чиқиб, тўпланган кир кийимларини ювар эди, кўклам чиққандан кейин аёллар булоққа чиқиб, иккинчи марта кир ювар эдилар. Худди шу вақтлар қантар оғиб, аёлларнинг кир ювиш вақтларидан ҳам анча ўтиб кетса ҳам, Холжувоной ҳали кир ювганича йўқ эди. Шуйтиб, Райҳон араб Холжувонойнинг очилиб, сочилиб қолганини кўриб, тоқати тоқ, лаблари қоқ, ўзи ҳам жуда бир муштоқ бўла берди. Райҳон араб: «А-ҳа, ҳўй, бўйидан, ўйидан, туркман аёлининг феъл-ҳўйидан. Қачон оқшом ўтиб, тонг отади. Холжувоной ноз қилиб, қошини қоқиб, қулиб боқиб, биз билан ётади»,— деб эртасингача муштоқ бўлиб чиқди.

Ана шуйтиб, гапнинг қисқаси, тонг отиб, Холжувоной Райҳон арабнинг кийимларини шилиб олиб, бир шоли олачанинг ўртасидан

тешиб, Райҳон арабнинг бўйнидан ўтказиб:— Кийимлар қуриганча, шу олачада ўтира туринг,— деб илми айёрликларни ўқиб, кирларини кўтариб, Зайдин арабга:—Булоқ бошига юр, кирлар кўп, ёрдамлашасан. Мана бу тугунчакни кўтар,— деб хитоб қилиб, Зайдин арабни алдаб, кирга олиб чиқмоқчи бўла берди. Шунда Зайдин араб Холжувонойга:— Борсанг, ўзинг борабер. Мен кеча булоқда бир бегона отнинг изини кўрган эдим. Сен отамни аҳмоқ қилиб алдаб, бир бегона душманга эргаштирмакчисан. Мен кирга чиқмайман. Ана отамнинг оти ҳам қулоғини қайчи қилаётир, отамнинг оти душманнинг шарпасини билгандир,— деб Зайдин араб оёғини тираб тоқошовлик қила берди. Холжувоной Зайдин арабни алдаб:— Отангнинг шунча шону шавкати бўлса, душман қаёқдан келади. Кеча бир марта отангнинг оти қирдан бошмоқлаб кўринган. Асов бияларга қараб бўшалиб кетган эди. Сен бўлсанг, ўз отангнинг отининг изини душманнинг отининг изи деб, қулоғини нарғи бетдаги асов байталларга қайчи қилса, душманнинг шобирини билиб қайчи қилаяпти, дейсан. Эй, қурғур-ей, тушмагур-ей. Бўй етибсан шекилли. Қачондан бери сен бундай чўпдан ҳадик оладиган бўлиб қолдинг,— деди. Зайдин араб:— Йўқ, алдама. Мен сенинг алдаганингга ишонмайман. Булоқдаги из отамнинг отининг изи эмас. Из ё тўрт, ё беш яшар отнинг изи. Қўриққа ботиб-ботиб кетган. Отамнинг отининг изи тобоқнинг ўрнидай бор. Бормайман,— деб жуда қаттиқ туриб тўхтаб қолди. Шунда Холжувоной бошқавотдан айёрлик ишлатмоқчи бўлиб, ўзича сўзланиб: «Қурғури, сен бўй етиб, хаёлинг анча тарлон

бўлиб қолибди-ёв. Баҳона қилиб уйда ёлғиз қолиб, бирор киши билан гаплашмакчисан. Мен ҳозир отанга бориб, бу гапларни айтаман»,—деб уйга яқин келиб Райҳон арабга:— Бу қизингиз анча ҳунар чиқариб қолганини билмайсиз. Кечадан бери жуда турланиб қолди. Кеча кирга қараб қўлини булғаётганини кўрдим. Бугун баҳона қилиб уйда ёлғиз қолиб, билмайман қандай номаъқулчилик қилмоқчи. Кирга бор, деб юбормасангиз, бу ёлғиз уйда қолиб, ким билади нималар қилади. Кирга менинг билан борса, ёрлашиб юборса, кирларни тезроқ ювиб келган бўлар эдик,—деб Райҳон арабга маъқуллатди. Райҳон араб ўрнида ўтириб қичқириб, Зайдин арабга:— Бор энди, аччиғимни келтирмасдан бор!—деб хитоб қилди. Зайдин араб Райҳон арабдан қўрққанидан Холжувоний билан эргашиб кирга кетди. Шуйтиб, Холжувоний Зайдин арабни эргаштириб, дўнгликдан пастга тушиб, бурамдан айланиб, булоққа етиб, тошдан ўчоқ қилиб овпалак ва итсыйгакларни¹ ёқиб, бурқситиб тутун чиқариб, Зайдин араб билан кир юва берди.

Гўрўғли камарда ётган жойидан туриб, тутунни кўриб, Фиркўкини бошқаватдан абзалини маҳкам қилиб олиб, Фиркўк отининг устига миниб, тутун чиқа ётган ёққа қараб, аста-аста отини ҳайдаб, булоқ бошига етиб борибди. Қараса, Холжувон янгаси Райҳон арабнинг қизини кирга олиб чиқибди. Шунда Гўрўғлибек булоққа бурилиб, отини суғорган бўлиб, Холжувон янгасига қараб, мўйловини

---

¹ Жарларда ўсадиган хащакни ўт хиллари.

бураб, узангига оёғини тираб, баҳона қилиб:—
Хов, хола- бир коса сув олиб беринг,— деб
бир неча жойдан тимсол келтириб, бир сўз
деди:

Узоқдан келаман, қирлардан оша,
Араб элларини айлаб томоша.
Йўлингдан ўтаман гузарим туша,
Ташна бўлдим, сув олиб бер, холалар.

Араб водисида ўсган лолалар,
Билмам бу кўринган қандай қалалар,
Бандаргоҳ бетлардан карвон келалар,
Ташна бўлдим, сув олиб бер, холалар.

Давлатимдан қизил, яшил ўрайман,
Савлатимдан шомуртимни бурайман,
Чарчаб келдим, бир коса сув сўрайман,
Ташна бўлдим, сув олиб бер, холалар.

Кўп йўл босиб ҳориганман, толганман.
Ора йўлда сувсизликда қолганман,
Хизмат ҳам бўлса, деб талаб қилганман,
Ташна бўлдим, сув олиб бер, холалар.

Хуш ёқмас ўзимга отдан тушмакка,
Холим йўқ бир газ ҳам нарман ошмоққа.
Мадорим йўқ ади-бади дейишмоққа,
Ташна бўлдим, сув олиб бер, холалар.

Сўзлайман сўзимни айлаб мақомдор,
Мен ҳам ўз элимда атоқли номдор,
Равшан ўғли оқин сувга талабгор,
Ташна бўлдим, сув олиб бер, холалар.

Шунда Холжувоний Зайдин арабга баҳона
қилиб:—Менинг қўлим мағзова бўлиб ётибди.
Сен у сув сўраган йигитга бир жом сув олиб

Бериб юбор. Одамга савоб ҳам керак, деб бир
неча жойдан тимсол келтириб, Зайдин арабга
қараб, бир сўз деди:

Йўловчилар катта йўлдан ўтади,
Юриб-юриб манзилига етади,
Эриниб мудираб ташна бўлганда,
Биздайлардан хизмат талаб этади,
Ана, сув, деб сўраб турган йигитга
Бир коса сув олиб берсанг, нетади?

Йўловчи йўллардан ҳар кун келади,
Йўловчига ҳар ким хизмат қилади,
Шуларга сув бермак савоб бўлади,
Ана, сув, деб сўраб турган йигитга
Бир коса сув олиб берсанг, нетади?

Эркакларга аёл халқи хизматкор,
Ҳар нима амрига турарлар тайёр,
Шулардан садаға сендай гажакдор,
Ана, сув, деб сўраб турган йигитга
Бир коса сув олиб берсанг, нетади?

Юзингда холинг бор кўкиш бўяма,
Қиз деганинг зеб-зийнатга тўяма.
Шундайларга хизматингни аяма.
Ана, сув, деб сўраб турган йигитга
Бир коса сув олиб берсанг, нетади?

Ўткинчи йигитни койиб бўлмайди,
Бир хизматман киши майиб бўлмайди,
Шундайчанги олий барно йигитга
Қанча хизмат этсанг, айиб бўлмайди,
Ана, сув, деб сўраб турган йигитга
Бир коса сув олиб берсанг, нетади?

Арабнинг тоғларин чолмишдир туман,
Айрилиги қурсин, жуда ҳам ёмон,
22

Бошингдан парвона бўлсин, Холжувон.
Ана, сув, деб сўраб турган йигитга
Бир коса сув олиб берсанг, нетади?

Зайдин араб Холжувонийнинг бу сўзини эшитиб, қайта бадтар рўмолига ўраниб:— Номаҳрамга сув олиб бермайман. Ўзинг туркманда ким бўлса, шу билан очиқ гаплашиб, ўрганиб қолгансан. Қўлнинг мағзава бўлса, айт, арабда номаҳрамга аёллар сув бермайди, деб. Керак бўлса, булоқдан тушиб, ўзи қўш ҳовчини коса қилиб, сув ичиб кета берсинда,— деди. Холжувоний қараса, Зайдин араб айтганига кўнмайдиганга ўхшайди. «Бунга яна айёрлик ишлатиб, бир пишак дўғи қилиб кўрмасам, бўлмади»,— деб Холжувоний бир неча жойдан тимсол келтириб, Зайдин арабга қараб, бир сўз деди:

Зайдин араб, энди кетма ўзингдан,
Бузуқликнинг иси келар сўзингдан,
Номаҳрамга ўғиринча қарайсан,
Ёмонлик англайман айёр кўзингдан.

Овлоқ бўлса, қиқинглайсан, куласан,
Эр талаб бўлибсан, тошиб-тўласан,
Ўйнашингми, билмам йўлдан ўткинчи,
Бунда мени алдамоқчи бўласан.

Тушиб сув ичсин дейсан булоққа,
Мақсадинг, тортса-да сени овлаққа,
Кир бошида менинг кўзим мўлартиб,
Шу йигитман кетмоқчисан бир ёққа.

Ундан кўра у отидан тушмаса,
Орага ҳар турли гапни қўшмаса,

Кетади боради, олам гулистон,
Кумушдай қўлингдан ичиб бир коса.

Холжувоной ҳамма гапни билади,
Сен шод бўлсанг, хуррам бўлиб кулади,
Сув беринг, деб ҳориб турган йигитга
Бир жом сув узат, деб талаб қилади.

Бу сўзни Зайдин араб Холжувонойдан эшитиб, кўнглида: «Қиз бўлмай ўлай, қандайга айланса, менга маломат ўралиб тушади. Бу энам қурғур, билмайман, нега буйтиб ҳаддан ошади»,— деб ноилож рўмоли билан юзини беркитинқираб, ийманиб бориб, булоқдан бир жом сув олиб, Гўрўғлибекка тортиниб тута берди. Шунда Гўрўғлибек имтилиб косани қамчи билан уриб қоқиб, Зайдин арабнинг қўлидан тушириб юбориб, Зайдин арабнинг билагидан ушлаб, бир силтаб Фиркўкнинг сағрисига олмоқчи бўлди. Аммо лекин Зайдин араб оғирлигини солиб, бир чираниб ўзини ҳалложи қилиб юборган эди, Фиркўк тиззасигача ерга ботиб кетди. Гўрўғлибек қараса, иш қабоҳат бўладигандай. Шунда Гўрўғлибек янгасини ёрдамга чақириб, бир сўз деди:

Арабнинг қизи кўп полвон, зўр экан,
Тез келиб кўтидан кўтар, янгажон.
Бир ботмон бўксали, ҳаддин ўр экан,
Дарров келиб бутидан кўтар, янгажон.

Фиркўким тизгача қўриққа ботди,
Қурғурнинг бадани мунча ҳам қатти,
Зилдай бўп билагим қаҳшатиб кетди,
Тез келиб кўтидан кўтар, янгажон.

Янги олган ўлжам қўлдан кетмасин,
Дам ғанимат, вақт-фурсат ўтмасин,
Тағина сенгайм зиён етмасин,
Дарров келиб бутидан кўтар, янгажон.

Балиқдай типирлаб нетиб тўлғонар,
Белига интилсам, қўлим булғонар.
Бу араб қизининг кучи анча бор,
Тез келиб кўтидан кўтар, янгажон.

Улмасин яхшилар, асло ўлмасин,
Ёмонлар йиғласин, ҳаргиз кулмасин,
Шунча меҳнатларим зое кетмасин,
Дарров келиб бутидан кўтар, янгажон.

Энди ёнган умидларим ўчмасин,
Тағи бу қиз бир ситилиб қочмасин,
Қўлингдан душманлар шароб ичмасин,
Тез келиб кўтидан кўтар, янгажон.

Гўрўғли тақдирнинг ишига ҳайрон,
Хаёллаб ўтирсам, келмасин Райҳон,
Бу ғайри юртларда менга кўмакдош,
Йўқ турур ўзингдан бошқа, Холжувон,
Дарров келиб бутидан кўтар, янгажон.

Холжувоной Гўрўғлибекнинг бу сўзини эшитиб, дарров қўлидаги кир ювгич қўл оғочини олиб, чопиб келиб, Зайдин арабнинг кўтидан, балки икки бутидан қўл оғочини ўтказиб, бир нуқиб итариб, кўтариб юборган эди, Зайдин арабнинг бути ҳилланглаб, Ғиротнинг сағрисидадан ошиб кетди. Шунда Гўрўғлибек ҳам бир қимтиб, Зайдин арабни эгарнинг сиртига олиб, омон бўл Холжувон янга, деб Ғиркўк отни қайтариб, йўлга солиб, туркман эли

қайдасан, деб ҳайдаб кетди. Энди Холжувон-
нойдан эшитинг.

Холжувонной: «Ҳар нима бўлса ҳам, араб-
нинг оти ҳаддили тулпор. Гўрўғлибек узайга-
нича узаб кета берсин»,— деб ошиқмай-нет-
май кирларини ювиб-кўптириб, ундан кейин
тўплаб, жўртагадан Райҳон арабнинг усти-
бошини энг кейин ювиб, ҳўллиги ҳолида бир
қўлида кўтариб, кеч бўлай деб қолганда, қай-
тиб келибди. Бир неча айёрликларни ўқиб,
Райҳон арабнинг олдига шу сўзларни айтиб
чиқиб бораётир:

Эй, султоним, давлат қочди ўзингдан,
Душман тушган экан босган изингдан,
Айрилдинг, айрилдинг кўрар кўзингдан,
Жудо бўлиб Зайдин араб қизингдан.

Кўксимон талғирдир тоғларнинг тоши,
Не жафога кўнмас одамнинг боши,
Бор экан қурғурнинг топган йўлдоши,
Жудо бўлдинг Зайдин араб қизингдан.

Узоқдан бир одам қилди ишорат,
Зайдин араб туриб чопди шу фурсат.
Ушлашган сўнг гидирмади бир муддат,
Жудо бўлдинг Зайдин араб қизингдан.

Мингаштирди ҳа демасдан ортига,
Қамчи босди минган отин чотига,
Мен чопганман етармидим отига,
Қочиб кетди, шуйтиб, араб юртидан.
Жудо бўлдинг Зайдин араб қизингдан.

Шуйтиб бузуқ экан билсанг авзойи
Кун чиқарга ботди осмоннинг ойи,

Қаерга етарди Холжувон войи,
Жудо бўлдинг Зайдин араб қизингдан.

Шунда Райҳон араб Холжувонойдан бу сўз-
ни эшитиб, ул одам мабода Гўрўғлимикан,
деб ҳар мурти шопдай, оғзи кўҳна қопдай
бўлиб, бир сўз деди:

Бу гапларинг сенинг агар рост бўлса,
Лот олгали келган хукмин¹ Гўрўғли.
Қўпдан бери шу ерларда кўринмай,
Қизимни оздирган хукмин Гўрўғли.

Ёшлигида билган эдим шаштини,
Энди сурар йигитликнинг гаштини.
Укағарни топсам ейман гўштини,
Қизим олиб кетган хукмин Гўрўғли.

Укағар кўрмаган қўлим зарбини,
Чоқлая билмаган кучу қурбини
Дарров келтир менга биллур дурбини,
Қизим олиб кетган хукмин Гўрўғли.

Олдимга ҳозир эт ёв-яроғим,
Холжувон жононим, кўзим қароғим,
Аста-аста олиб менинг дарагим,
Қизим олиб қочган хукмин Гўрўғли.

Бу ерларда дев ҳам қўрқиб турмайди.
Тирикман, изимдан душман юрмайди.
Ёшлигида кўрган эдим захрини.
Магар туркман бир марта қўл сермайди,
Қизим олиб кетган хукмин Гўрўғли.

Арабнинг тоғларин чалмасин туман,
Тезроқ кийимим бергин, Холжувон,

¹ Худбин маъносида.

Бу ерда орқайин қолмасин Райҳон,
Қизим олиб қочган хукмин Гўрўғли.

Дарров кийимларимни бер, анжом-аслоҳаларимни олиб келтир, қизимни олиб кетган хукмин Гўрўғли, бошқа ҳеч ким эмас. Бошқалар бу ерларга келмайди ҳам,— деб чирпина берди. Холжувоной минг бир айёрликни ўқиб:— Шоҳим, ҳали кийимларинг ҳўл.— дейберди. Райҳон араб Холжувонга:— Ҳўл бўлса, шамолга елпит. Э, йўқ, тўхта, кийимларни менга бер, ўзим елпитаман. Сабил кун читиқ экан. Кийимлар оз-моз музлабди, кун ҳам кечки салқинда. Сен дарров отни эгарла,— деб шошиб, такбиридан адашиб, чирпинаёттир. Холжувоной чиқиб отни жўртагадан имирсиланиб, тескари абзаллаб:— Отни абзаллаб қўйдим,— деб адаб сақлаб турди. Шунда Райҳон араб ҳали кийимлари кепмай¹ қолганидан зорланиб:— Сабил кун мунча читиқ бўлмаса. Энди кийимлар кепмабди-ку, Ма, ол, сен далага чиқариб кийимларни шамолга серпиб тур. Мен аслоҳа-анжомларимни чоқ қилай. Эй сабил, анжом-аслоҳани кийимсиз тақиб бўларми,— деб гоҳ Холжувонойни койиб, гоҳ суюб, шошиб-пишиб чирпиниб, далага чиқиб, ичкарига кириб юриб, кўзи отига тушиб: «Холжувоной отни тескари эгарлаб қўйибди» — деди.— Эй, Холжувоной, мен сени ҳам билмай қолдим. Ҳа-ҳа, дарвоқе, аёлнинг иши тескари-да! Шуйтиб, булар гаж қабиргадан яратилган, дейди-да. Аёлга иш буюр, орқасидан ўзинг югур,— деб сўкиниб, Райҳон араб отни бошқадан абзаллаб олиб келиб, Холжувонойнинг қўлидан кийимларини олиб

¹ Ҳуллиги кетмай, қурчмай.

кўрса, ҳали ҳам кепмабди. Райҳон араб шошиб кийимларини ҳам киймай:— Ҳай, шу Гўрўгли бўлса, кийимсиз ҳам ушлаб келаман. Имирсилаб кайфимни учирдинг. Ҳали Гўрўглини ушлаб, келай, кейин сенга бир салом бераман,— деб ялонғоч бўйига олача шол илингани ҳолда қўлидаги хўл кийимларни ерга бир уриб ташлаб, анжом-аслоҳаларини олиб, отига миниб, жиловини бўшатиб, Гўрўглибекнинг изидан тушиб, ҳайдаб кетди.

Гўрўглибек шунда вақтгача йигирма тошлар чамаси йўл босиб, ҳар замонда орқасига бир қараб келаяпти. Жонивор Фирқўк ҳам юлдуздай бўлиб келаяпти. Бу куни чештгоҳ вақтигача жами юз эллик тош йўл босиб қўйди. Бир палла орқасига қараса, бир нима чангиб келаяпти. Шунда Гўрўглибек: «Бу муқаррар Райҳон араб. Энди қизини бир синаб кўрай-чи, кўнгли қаёқда экан»,— деб Зайдин арабга қараб, бир сўз деб келаяпти:

Зайдин араб, отанг келур орқадан,
Бунда келиб тутиб олса, нетасан,
Ўз элинга қилиб сени шарманда,
Гарданинга чилбир солса, нетасан?

Отанг зўрдир, ҳар иш келар қўлидан,
Қайтмайди сира ҳам келган йўлидан,
Билмайман не кечар ҳозир дилидан,
Орқамиздан етиб қолса, нетасан?

Менга ҳам жон керак, ташлаб қочаман,
Зўр келгандан кейин сендан кечаман,
Юлдуз оққанидай бўлиб учаман,
Шуйтиб Райҳон етиб келса, нетасан?

Қўлида ўқ-ёйи, отанг кўп фиррам,
Сени тутиб олмай топарми армон,

Бекор об қочибман мен бир калла хом,
Ҳа, қизим, деб сухан килса, нетасан?

Гўрўғли дер, ҳали Чамбил узоқда,
Хар замон қолармиз банди тузоқда
Жон ширин кетаман, ташлайман доғда,
Шамшир билан бағринг тилса, нетасан?

Зайдин араб Гўрўғлибекнинг бу сўзини эшитиб: «Мен сенинг шариатингни билмайман. Аммо арабнинг шариатида қиз биров билан бир лаҳза бирга бўлди деганча, айбга тангилди ҳисоб бўлади. Мен бўлсам, сенинг билан бир кеча-кундуздан бери бирга келаётирман. Энди отам мени тутиб олса, аввали ўлдиради. Агар ичи ачиб ўлдирмаганида ҳам, араблар энди мени қиз деб ҳисобламайдилар. Мени биров олганда ҳам ярим қалинга есир ҳисобида олиб кетади. Ундан кўра, энди мени ташлама. Отинг ёш, ўзи тулпорзод кўринади. Ўзинг ҳам ёшсан. Отам бўлса, кекса. дайдиб қолган одам. Оти ҳам анча кўҳнарған. Отамни бир тўхтатиб, кейин қочсанг, отамнинг оти қолиб кетади. Сенинг отинг ёш. қайтиш деганни билмайди»,— деди. Гўрўғлибек Зайдин арабнинг бу сўзини эшитиб, қочишга кўнгил боғлаганини билди. Худди шу вақтда Райҳон араб отини қўйиб, бир қўлида ханжар, бир қўлида сифар, бўйнидан олача ўтказилган ҳолда келаётир. От ҳар ҳапраиғ отганда, ўн газ, ўн беш газ ерга тушади. Шамолмас, ёмғирда ҳам отнинг кетиш зарбидан олача ёйилиб, Райҳон араб тоза шилдингдай бўлиб, бор аврати кўриниб, дабдала бўлиб келаётир. Шунда Гўрўғлибек Райҳон арабнинг шаънига бу сўзни айтиб келаётир:

Юқорида обжувоз,
Обжувознинг суви оз,
Олача кўйлак шилдирбоз,
Орангдан Райҳон ўтдими?

Ёмғир ёғар шива-шива,
Гулдир момом тива-тива,
Олача кўйлак шилдирбоз,
Орангдан Райҳон ўтдими?

Айрабоднинг шамоли,
Дарбандининг қамали,
Олача кўйлак шилдирбоз,
Орангдан Райҳон ўтдими?

Дайработнинг тўлқини,
Қор-ёмғирнинг салқини,
Ийиқтирдинг йилқини,
Шу сўзимнинг талқини.
Олача кўйлак шилдирбоз,
Орангдан Райҳон ўтдими?

Зайдин қочиб кетдими,
Қувган билан етдими,
Ғиркўкимдан ўтдими,
Олача кўйлак шилдирбоз,
Орангдан Райҳон ўтдими?

Тоғ бетида қўчқорак,
Тепасида варварак,
Томошаси хўп керак,
Олача кўйлак шилдирбоз,
Орангдан Райҳон ўтдими?

Зайдин қизи дириллар,
Кўк каптардай пириллар,
Олача қувиб шариллар,

Остида от ориллар,
Арслон мисол ғориллар,
Олача кўйлак шилдирбоз,
Орангдан Райҳон ўтдими?

Гўрўғлибек ўч олди,
Араб аламда қолди,
Ҳар дам сенга ўролди,
Олача кўйлак шилдирбоз,
Орангдан Райҳон ўтдими?

От чопишга ҳаддили уста Райҳон араб зан-
ғар қимтиб Фиркўкка яқинлаб қолди. Шунда
Гўрўғлибек Фиркўк отини орқага буриб, Рай-
ҳон арабга қаратиб:— Ҳа, араб, тўхта, отинг-
ни бир оз сақла, сенга бир-икки оғиз сўзим
бор,— деди. Райҳон араб: «Қачон бўлса, ба-
рибир бунинг орқасидан етаман»,— деб отини
сақлаб:— Мана, тўхтадим. Нима сўзинг бўл-
са, дарров айт,— деди. Шунда Гўрўғлибек
белидан созини кўлига олиб, Райҳон арабга
қараб, сенга сўзим шу, деб созини чертиб, бир
сўз деди:

Сўзим эшит, Райҳон араб,
Менинг билан бўлма тараф,
Келма энди берман қараб,
Ҳозир бўл сени отаман.

Остимда ўйнайди отим,
Чамбил менинг мамлакатим,
Қайтиб кет қонингдан ўтдим,
Бўлмаса, сени отаман.

Орқамда келар Зайдиной,
Райҳон араб ҳолингга вой,

Қўлимда тайёр парли ёй,
Индашсанг, сени отаман,

Ошдим баланд товларингдан,
Утиб келдим говларингдан,
Қайтсанг ўтарман баҳрингдан,
Бўлмаса, сени отаман.

Гиркўкимга отинг қўшма,
Бекорга орқамдан тушма,
Жон ширин бўлса, индашма,
Индашсанг, сени отаман.

Қайтгин арабнинг юртига,
Жўна дайробод сиртига,
Гўрўғли боқмас ортига,
Индашсанг, сени отаман.

Гўрўғлибек дўмбирасини белига қистириб,
Гиркўк отининг бошини буриб, жировини
қўйиб юбориб, дукиллагиб ҳайдаб кета берди.
Райҳон арабнинг оти шу ерда қотиб қолди.
Шунда араб қаттиқ азобланиб, отига бир-икки
қамчи берган эди, оти мункийиб, Райҳон араб
отининг ёлидан уммага ошиб тушиб, калласи
бир тошга тегиб, ёрилиб қонаб қолди. Райҳон
араб этигидан гартак қиринди олиб, белбоғи
билан бошига тортиб, отини секин ҳайдаб,
кела-кела яна қиздириб олиб, жировини қўйиб
юбориб, катта ҳапрак отдириб ҳайдаб кела
берди. Унгача Гўрўғлибек Гургон дарёсига
етай деб қолган эди. Бир пилла қараса, Рай-
ҳон араб бир қўлида ханжар, бир қўлида си-
фар ванғиллатиб отини қўйиб келаётир.

Ана шунда Гўрўғлибек яна орқага бури-
либ, Райҳон арабга қараб:— Ҳой, Райҳон

араб, тўхта. Сенга яна бошқа бир гапим бор,— деди. Райҳон араб: «Яна бу туркманнинг нима гапи бор экан»,— деб отининг жилвини сақлаб, тўхтатиб турди. Гўрўғлибек белидан созини олиб, Райҳон арабга қараб, соз билан бир сўз деди:

Райҳон араб, эшит менинг сўзимни,
Чамбилбелга тўра дейди ўзимни,
Жавоб бергин, босмай энди изимни,
Бек тоғамга берайинми қизингни?

Янгамнинг ўрнига олдим ўчимни,
Навбат келди, босим қилдим кучимни,
Ўзингга ташладим қари чечамни,
Бек тоғамга берайинми қизингни?

Райҳон араб, отинг борда қайтағай,
Ҳалолнинг бўлсин, деб менга айтағай,
Қутулдим, бизники бўлди Зайдиной,
Бек тоғамга берайинми қизингни?

Билдир, гапир, неча белингдан ошдим,
Навбат келди, мақсадимга улошдим,
Ой Зайдиндай гулбаданга ёндошдим,
Бек тоғамга берайинми қизингни?

Қизингни об қочдим отга ёпшириб,
Оқ тўшини кўк корсонга қопшириб,
Эл, оғаси Аҳмадбекка топшириб,
Бек тоғамга берайинми қизингни?

Жавобингни айтгин, йўқса кетайин,
Гургон дарёсидан ҳақлаб ўтайин,
Эрта тушга Чамбилбелга етайин,
Бек тоғамга берайинми қизингни?

Райҳон араб Гўрўғлибекдан бу сўзни эшитиб.—Ҳали сени тутиб, шу гапни айтган оғзингни муздай қилиб, йиртиб ташламасам,—деб аччиғланиб, отини жilовини қўйиб юборган эди, оти чопа олмай қолди. Гўрўғлибек бўлса, Фиротни буриб, жilовини бўшатиб Гургон дарёсига келиб, Фиркўк дарёдан жимийиб сакраб ўтиб кета берди. Шундай бўлмай, Гўрўғлибекнинг гузари Ҳазар денгизидан келганда ҳам, Фироти қирқ газ кўтарилиб учиб ўтиб, Райҳон араб денгизнинг нарёғида қолиб кетган бўлар эди. Негаки, Райҳон арабнинг оти ҳар қанча жуйрук тулпор бўлса ҳам, Фиротнинг ҳали ёшлигини ҳисобга олмаса, Фирот назаркарда, Райҳон арабнинг отидан юқори эди. Шуйтиб, бу мартаба Райҳон арабнинг оти чала қотган экан. Бир-икки қамчини тортиб, Райҳон араб отини ҳайдаб кела берди. Гўрўғлибек бўлса, Гургон дарёсидан ўтиб, бир қирга қолиб, Фиркўкни буриб, ўзини бир ёввойи жийданинг панасига олиб: «Қани, Райҳон араб Гургон дарёсидан ўтиб, нима қилар экан»,—деб кузатиб турди. Райҳон араб Гургон дарёсининг нарғи лабига келиб, отини дарёга тўғрилаб аччиқ қамчини берган эди, асли тулпор эмасми, жонивор шундай Гургон дарёсидан бир ҳаклаб ўтаман, деб қимтиниб сакраб юборган эди, отнинг чала қотгани сабаб бўлиб, дарёнинг берги ёғи мўлжалига ета олмай, Гургон дарёсининг ўртасига тушиб, яхдай сув билан тоза шовшаб қолиб, ўзини ўнғара олмай, сувга ғарқ бўлиб кета берди. Райҳон араб бу ҳолни кўриб, сувга ирғиниб тушиб, отини зўрға ўнғариб, ўзи ҳам олача-полачаси билан, сувдан чиққан пишақдай эвиб қолиб, отини етаклаб, дарёнинг нарёғига чи-

қарди. Шунда Гўрўғлибек ёввойи жийданинг панасидан чиқиб, Райҳон арабнинг кўзига кўринди. Шунда Райҳон араб Гўрўғлибекка қараб:— Ҳалолнинг бўлсин, ука, энди нима бўлса ҳам, қизимни ўзинг ол. Тоғанга берма, сен мени ютдинг, барақалла, Гўрўғли,— деб бир неча жойдан тимсол келтириб, бу сўзларни деди:

Бек Гўрўғли, эшит энди сўзимни,
Қон ёшга тўлдирма икки кўзимни,
Ғам билан сарғайтма қизил юзимни,
Гул гулга қўшилсин жоним, чироғим,
Ҳар на бўлса, ўзинг олгин қизимни.

Ҳеч кишини қабо фалак урмасин,
Бу кўргилигимни бошқа кўрмасин,
Тоза гул баргига тикон урмасин,
Гул гулга қўшилсин жоним, чироғим,
Ҳар на бўлса, ўзинг олгин қизимни.

Олтин коса лойқа сувга тўлмасин,
Ҳасрат билан нурли юзлар сўлмасин,
Новдаликда қизим нобуд бўлмасин,
Гул гулга қўшилсин жоним, чироғим,
Ҳар на бўлса, ўзинг олгин қизимни.

Бек Гўрўғли, қойил бўлдим ўзингга,
Чибин ўлтирмасин ойдаи юзингга,
Қизим ташлаб қайтиб кетай изимга,
Гул гулга қўшилсин жоним, чироғим,
Ҳар на бўлса, ўзинг олгин қизимни.

Қойил бўлдим, кўк отингни кездирдинг,
Чақмоқдайин тулпоримдан ўздирдинг,
Кўнглин топиб. қизим йўлдан оздирдинг,

Гул гулга қўшилсин жоним, чироғим,
Ҳар на бўлса, ўзинг олгин қизимни.

Така-Ёвмит дерлар асли зотингни,
Навбат келиб мендан олдинг лотингни,
Лекин сенга насиҳатим, укажон,
Уюрга бермагин сира отингни,
Гул гулга қўшилсин жоним, чироғим,
Ҳар на бўлса, ўзинг олгин қизимни.

Бек Гўрўғли, омон боргин, мен қайтдим.
Сенга ёв бўлмаслигимга гап айтдим,
Сен ҳам ёв бўп менга келмасинг лозим,
Гул гулга қўшилсин жоним, чироғим,
Ҳар на бўлса, ўзинг олгин қизимни.

Гул-лола ярашар тақса ёқангга,
Ҳаргиз берма бўй қизимни тоғангга,
Кашал бўлмай, қайтиб кетай орқамга,
Гул гулга қўшилсин жоним, чироғим,
Ҳар на бўлса, ўзинг олгин қизимни.

Мен ҳам ўз юртимда қадрли султон,
Ярашибон гулман ўралса Райҳон,
Эрка ўсган қизим бўлсин беармон,
Гул гулга қўшилсин жоним, чироғим,
Ҳар на бўлса, ўзинг олгин қизимни.

Шунда Гўрўғлибек Райҳон арабга қараб:—
Қизингни ўзим сира ҳам олмайман, кашал
бўлмай, кета бер. Зайдинойни тоғамга элтиб
бераман,— деб бир сўз айтди:

Кашал бўлма, араб элнинг султони,
Тоғамга қўшаман элтиб қизингни,
Холжувондай сулув янгам ўрнига
Тоғамга бераман элтиб қизингни.

Зайдинойнинг тугунлари очилар,
Никоҳ оқшомида бодом сочилар,
Бугун-эрта қаллиқ бўлиб қучилар,
Тоғамга қўшаман элтиб қизингни.

Юмуқ кўзи чойдай бўлиб очилар,
Шу кечаси банди тугун ечилар,
Олтин пиёлада шароб ичилар,
Тоғамга бераман элтиб қизингни.

Очилиб яйрайди гунча тугунчак,
Бугун-эрта бўлар қизинг келинчак.
Қашал бўлма, кета бергин эртароқ,
Тоғамга қўшаман элтиб қизингни.

Бирга юрсанг, ўз кўзингман кўрасан,
Вакил бўлиб розилик сўзин берасан,
Арабга икки, уч кун кейин борасан,
Тоғамга бераман элтиб қизингни.

Мард йигитман, айтганимдан қолмайман,
От чопмоқда ҳаргиз ҳориб-толмайман,
Ниятим шу қизинг асло олмайман,
Тоғамга қўшаман элтиб қизингни.

Гўрўгли душмандан лотин олганди,
У етолмай сувга шилиб қолганди,
Кучим энди сенга маълум бўлганди,
Тоғамга бераман элтиб қизингни.

Гўрўглибек отининг бошини буриб қайта берди. Райҳон араб йиғламсираб:— Эй, Гўрўглижон; қизимни нобуд қилма, ўзинг ол, ўзинг ол!— деб қола берди. Гўрўглибек:— Қизингни ўзим сира олмайман, тоғамга элтиб бераман,— деб кета берди.

Шуйтиб, Гўрўғлибек бундай айланиб, бер дўнгликнинг паңасидан қараса, Райҳон араб гўжиниб, елкасини қисиб, аста-аста орқасига қайтиб кетиб бораётир. Гўрўғлибек шуйтиб душманидан қутилиб, туркман юртига келиб кирди. Ҳазар денгизининг ёқасида мол боқиб юрган чўпонларнинг устидан тушиб, чўпонлар чайласига қўниб, бир қўйни сўйдириб, қовурдоқ қилдириб, чўпонларнинг бирини Чамбилга суюнчи учун юборди. Қирқ йигит билан Холдорбек Гўрўғлибекнинг арабнинг қизини олиб келаётганини эшитиб, барчалари Гўрўғлибекнинг олдига пешвоз чиқдилар. Ҳаммалари Гўрўғлибек билан кўришиб, бари шоду хуррам Чамбилга келиб, майхонага тушиб, катта гулхани қалаб, Зайдин арабни бўлса, қирқ йигитнинг хотинлари ичкарига туширибди. Аёллар ҳам, эркаклар ҳам шоду хурром бўлиб ўтиришдилар. Чамбилдаги одамларнинг ҳаммаси қутли бўлсинга келиб-кета берди. Орадан бир-икки кун ўтса ҳам, ҳали Аҳмад сардордан дарак йўқ эди. Охири Гўрўғлибек қирқ йигитнинг бировини юбортиб, Аҳмад сардорни чақиртди. Хабарчи Ёвмитда Аҳмад сардорни кига бориб:— Гўрўғлибек сафардан қайтиб келиб, сизни бир келиб кетсин, деб чорлади,— деди. Шунда Аҳмад сардор:— Гўрўғлибек сафардан қайтиб келган бўлса, нима олиб келибди,— деб сўради. Хабарчи:— Бир қиз олиб келган,— деди. Аҳмад сардор:— Бўлмаса, Гўрўғлибек қизга тўй қилиб, ўзига никоҳ қилдириб олар,— деб отланиб, хабарчи билан бирга Чамбилга келиб, отидан тушиб, сўрашиб бўлгандан кейин:— Қани, жияним, менга нима совға келтирдинг,— деб сўраб турибди. Шунда Гўрўғлибек тоғасига қараб, бир

неча жойдан тимсол келтириб, сизга Райҳон
арабнинг қизини келтирдим, деб шу сўзни
айтди:

Кўрсатдим арабга қудрат-кучимни,
Қойил айлаб Райҳон шоҳнинг қизини.
Сенинг учун ундан олдим ўчимни,
Ўзингга, деб олиб келдим қизини.

Хазардан учуриб отим оширдим,
Арабнинг қизини қўлга туширдим,
Олиб кетинг, шуни сизга топширдим,
Ёр айлар, деб олиб келдим қизини.

Отимни ўйнатиб қирлардан ошдим,
Душманнинг элатига ёндашдим,
Райҳон билан йўл-йўлакай от қўшдим,
Ўзинг учун олиб келдим қизини.

Араб тоғларида сайил айладим,
Зайдин қизни алдаб мойил айладим,
Об қочдим, Райҳонни қойил айладим,
Ўзингга, деб олиб келдим қизини.

Ўтказ ой Зайдиннинг бугун тўйини,
Бахшилар айтишсин терма, куйини,
Салом солсин, барча кўрсин бўйини,
Ўзингга, деб олиб келдим қизини.

Гўрўғли Такаман Ёвмитга султон,
Райҳон қизини олиб кетгин, тоғажон,
Қиз ана, кўнглингда қолмасин армон,
Сени деб оп келдим араб қизини.

Бу сўзни Аҳмад сардор Гўрўғли жиянидан
эшитиб, қувониб:— Энди, Гўрўғлибек жияним,
қойилман сенга. Туркманга ўзинг хон, ўзинг

султон. Хирож дейсанми, бож дейсанми, фақат биздан, қуллуқ-қуллуқ,— деб довдираб қолди. Қирқ йигит чақчақлашиб:— Энди тўйни Аҳмад сардорникида қилдик,— деб Ёвмитга жўнаб кетди. Ёвмитга етиб, Аҳмад сардорнинг қўйларидан сўйиб, учидан кабоб қилиб, тўйни бошлаб юборибдилар. Бу ёқдан Гўрўғлибек, Холдорбек, Аҳмад сардор қатор бўлиб, Ёвмитга етишдилар. Қирқ йигитнинг хотинлари Зайдин арабни ясатиб, сочини қирқта қилиб ўрдириб, ёр-ёр айтишиб, булар ҳам Зайдинойни узатиб Ёвмитга келдилар. Оқшом тўй бўлиб, қирқ йигит май ичиб кайф қилиб, Зайдин арабнинг никоҳини Аҳмад сардорга қийиб, Аҳмад сардорни чимилдиққа киргизиб, икковини қўшиб қўйдилар. Эртагисин Гўрўғлибек бошлиқ Холдорбек ва қирқ йигит Аҳмад сардорнинг сийлов тўйини кийишиб Чамбилга қайтдилар.

Кунлар ўтиб, бир кун Гўрўғлибек туркман элининг катталарини чақириб, бир мажлис ўтказди. Шундан кейин Гўрўғлибек туркман элига султон, Холдорбек маҳрам вазир, Аҳмад сардор беклар беги сардор, Оғабег Замон такага, Сафа ўғли Чаққон кўклангга, Мамарайим полвон эрсарига бек қилиб белги ланибди. Бундан ташқари туркман элатига тўқсон тўққиз бий тайинланиб, кейин Гўрўғли султон майхонада кайфини қилиб, кўк чойни ичиб, қирқ йигити билан ҳангомасини гурунғ қилиб ёта берди.